

Euripides *Phoenissae*. ed. Donald John Mastronarde, BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1988, σελ. 154.

Ὁ ἐκδοτικός οἶκος Teubner συνεχίζει τὴν μεταπολεμικὴν ἀνοδικὴν παραγωγὴν εἰς τὸν τομέα τῶν ἐκδόσεων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων (Ἑλλήνων καὶ Λατίνων) ἀναθέτων τὴν ἐργασίαν τῆς ἐκδόσεως εἰς καταξιωμένους ἐπιστήμονας, ποὺ ἔχουν ἐπιδείξει ἰδιαιτέρας σπουδὰς ἀναφορικὰ πρὸς τὸ ὑπὸ ἐκδοσὶν κείμενον. Ἔτσι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν **Φοινισσῶν** τοῦ Εὐριπίδου ἡ ἐκδοσις ἀνετέθη εἰς τὸν D. J. Mastronarde ἀσχολούμενον πρὸ πολλοῦ μὲ τὸ κείμενον τοῦ Εὐριπιδείου αὐτοῦ δράματος. Βλ. ἰδιαιτέρως τὴν ἐργασίαν του (συνεργασία J. Maarten Bremer) *The Textual Tradition of Euripides' Phoinissai* (Univ. of California Publications, Classical Studies, vol. 27) καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ «Notes on Some Manuscripts of Euripides' Phoinissae», *GRBS* 26 (1985), σελ. 99-109. Ἦτο λοιπὸν ἐπόμενο νὰ ἐκδότῃς νὰ ἔχῃ πρόχειρον τὸ ἀπαιτούμενον ὑλικόν, ὥστε νὰ προβῇ εἰς μίαν ἄνευ προηγουμένου ἀρίστην ἐκδοσιν, ὅπου συνεσωρεύθησαν ὅλαι αἱ γνώσεις του ἀναφορικὰ πρὸς τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου, τὴν βιβλιογραφίαν, τὰς πηγὰς, τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα, διὰ νὰ ἀκολουθήσουν εἰς παραρτήματα παρουσιάσεις τῶν διορθώσεων τῶν νεωτέρων φιλολόγων, ἀναγραφή τῶν ὑπόπτων χωρίων, καὶ σημειώσεις τῶν μέτρων τῶν χορικῶν τμημάτων τοῦ δράματος. Δὲν μπορεῖ ὡστόσο νὰ παραβλέψῃ κανεὶς καὶ τὴν ἀρτίαν ἐμφάνισιν τῆς ἐκδόσεως, τὴν ἔντεχον διευθέτησιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐνοτήτων. Ἐν ὀλίγοις ἡ ἐκδοσις τῶν **Φοινισσῶν** ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα διὰ τὰς μελλοντικὰς ἐκδόσεις τῆς Βιβλιοθήκης Teubner. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ ἐκφραζόμενος σήμερα ἐνθουσιασμός μου διὰ τὴν παρουσιαζομένην ἐδῶ ἐκδοσιν δὲν θὰ μετριασθῇ, ὅταν ἐπανεέλθω, συντόμως ἐλπίζω, εἰς μίαν διεξοδικὴν καὶ πλέον συγκεκριμένην κρίσιν τῆς ἐκδόσεως.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ

Uvo Hölscher, Die Odyssee. Epos zwischen Märchen und Roman. C. H. Beck. München 1988, S. 360, Leinen DM 68,-

Ὁ Συγγραφεὺς τοῦ προκειμένου βιβλίου, διακεκριμένος κλασσικὸς φιλόλογος ἀσχολεῖται ἀπὸ δεκαετηρίδων μὲ τὴν Ὀδύσειαν καὶ ἔχει δημοσιεύσει περὶ αὐτῆς πρότερον, ἀπὸ 1939-1987 ἑπτὰ μελέτας. Ἡ παρούσα ὀγκώδης μελέτη ἀποτελεῖ μίαν ὀλοκληρωμένην θεώρησιν τοῦ ἔπους, τὸ ὅποιον περιγράφει τὰς περιπετείας τῆς ἐπιστροφῆς καὶ τὴν μοῖραν τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ τῶν κυριωτέρων ἡρώων τῆς Ἰλιάδος. Εἶναι μία καθολικὴ καὶ λεπτομερὴς ἀνάλυσις πάντων τῶν φιλολογικῶν θεμάτων καὶ τῶν λογοτεχνικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἔπους ὀλοκλήρου ἀπὸ τοῦ πρώτου στίχου μέχρι τοῦ τελευταίου, συχνὰ δὲ γίνεται τοῦτο ἐν παραβολῇ καὶ πρὸς ἀνάλογα χωρία τῆς Ἰλιάδος. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ παρακολουθήσῃ μὲ ἀκρίβειαν τὴν σειρὰν τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν συμπερασμάτων τοῦ βιβλίου θὰ ὑποχρεωθῇ νὰ ἀναγνώσῃ ὀλόκληρον τὴν Ὀδύσειαν. Αἱ παρατηρήσεις καὶ αἱ σκέψεις τοῦ Σ. διατυποῦνται εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν καὶ κατανέμονται εἰς 22 κεφάλαια κατὰ τὸ εἶδος τῶν παρατηρήσεων. Αὗται τεκμηριοῦνται διὰ μιᾶς ἐκτεταμένης βιβλιογραφίας καὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν ψυχολογίαν τῶν προσώπων, εἰς τὰς ἀντιλήψεις των διὰ τὸν χῶρον, τὸν χρόνον, τὸ περιβάλλον, τὸ τοπίον καὶ τὴν γεωγραφικὴν πραγματικότητα εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων

πρὸς ἀλλήλους καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῶν διὰ τὸ θεῖον καὶ τὴν ἐπενέργειαν αὐτοῦ εἰς τὴν μοῖραν τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὰς κοινωνικὰς συνθήκας, τὰ ἦθη καὶ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τῶν προσώπων. Ἀξιόλογοι εἶναι καὶ αἱ λογοτεχνικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν τεχνικῶν μέσων τῆς ἐκφράσεως τοῦ Ποιητοῦ, ἰδίᾳ δὲ τῶν χρησιμοποιουμένων διὰ τὸν μετασχηματισμὸν (Umwandlung) τῶν ἀπλῶν διηγήσεων εἰς ἐπικὰς δημιουργίας. Ἐντύπωσιν ἐπίσης προκαλεῖ ἡ ἀπόλυτος ἐνημερότης τοῦ Σ. μετὰ τὸ περιεχόμενον τῶν παραμυθιῶν ὄλων τῶν περιοχῶν καὶ τῶν ἐποχῶν, Σκανδιναβικῶν, Εὐρωπαϊκῶν, Περσοαραβικῶν καὶ Ἰνδικῶν.

Τὸ πλῆθος τῶν θεμάτων, ἅτινα διαπραγματεύεται ὁ Σ. εἰς τὸ μέγα ἐκ 360 σελίδων βιβλίον του, εἶναι ἀπέραντον, αἱ ἐπ' αὐτῶν δὲ σκέψεις του καὶ τὰ συμπεράσματα εἶναι ἀξιόλογα, εἴτε προφανῶς ἀληθῆ εἴτε ἀληθοφανῆ ἢ καὶ ἀμφιβόλου εὐστοχίας. εἶναι ὅμως τὰ θέματα τοιαύτης φύσεως, ὥστε μοιραίως ἢ ἐκφερομένη γνώμη εἶναι ὑποκειμενική, ἐὰν δὲ προσκρούσῃ αὐτῇ εἰς ἀντιρρήσεις, θὰ εἶναι καὶ αὐταὶ κατ' ἀνάγκην ἐξ ἴσου ὑποκειμενικαί. Παρ' ὅτι αἱ παρατηρήσεις τοῦ Σ. εἶναι γοητευτικαὶ καὶ μεστὰι λογιότητος, θὰ ἐτόλμων νὰ ἀντίπαραθέσω ἐπὶ τινῶν σημείων μερικὰς ἐπιφυλάξεις μου.

1. Γενικὴ εἶναι ἡ πίστις τῶν φιλολόγων ὅτι τὰ Τρωϊκὰ ἦσαν πολὺ πρὸ τοῦ Ὀμήρου διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀληθῆς ἱστορία καὶ εἶχον ἐξυμνηθῆ ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ αἰοιδῶν. Ὁ Ὀμηρὸς ἀπλῶς τὰ συνήνωσε καὶ τὰ ἐξέφρασε μετὰ τὸν ἰδικόν του μεγαλοφυᾶ τρόπον εἰς τὴν Ἰλιάδα, ὃ δὲ ποιητὴς τῆς Ὀδυσσεΐας αἰσθανόμενος τὴν Ἰλιάδα ὡς ἐὰν ἦτο ἰδικόν του δημιούργημα διαπραγματεύεται εἰς τὸ ἔπος του μετὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἐμπνεύσεως καὶ ἐκφράσεως καὶ μετὰ ὑπερτέραν τέχνην τὴν ἐπάνοδον τῶν ἡρώων τῆς Ἰλιάδος εἰς τὸν τόπον των καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Ὀδυσσεῶς. Νομίζω ὅτι αὐτὴ εἶναι καὶ τοῦ βιβλίου ἡ ἀποψις ἢ τοῦλάχιστον οὐδὲν ὑπάρχει εἰς αὐτὸ ἀντίθετον. Ὁ ποιητὴς τῆς Ὀδυσσεΐας ἔχει ἐνώπιόν του τὴν Ἰλιάδα καὶ τοὺς ἡρώας τῆς (πιστευομένους ὡς ἱστορικὰ πρόσωπα), ἔχει τοὺς θρύλους τῶν αἰώνων διὰ τὸν τρόπον μετὰ τὸν ὅποιον ἕκαστος ἐπανήλθε καὶ τὴν μοῖραν ποὺ εὗρηκεν εἰς τὴν ἔδραν τοῦ βασιλείου του· δὲν ἐχρειάζετο λοιπὸν τίποτε ἄλλο διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἐν ἔπος, εἰ μὴ τὴν φαντασίαν του. Καὶ ἐπειδὴ ἡ φαντασία του ἦτο γόνιμος, ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἦθος του ἦτο ἐξ ἴσου μέγα, ὅπως καὶ τοῦ Ὀμήρου (ἐὰν δὲν πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου) ἐρωτᾶται· Διατί ὁ μέγας αὐτὸς Ὀμηρὸς ἢ Ὀμηρίδης νὰ μὴ γράψῃ τὸ ἔπος τῶν ἡρώων τοῦ ἔθνους του ὡς ἔργον ἱστορίας ἐποποιούμενον, ἀφοῦ ὡς Ἕλληνας τὸ πιστεύει ὡς ἱστορίαν, ἀλλὰ νὰ ἀνερευνᾷ Σκανδιναβικὰ μοτίβα παραμυθιῶν καὶ τὰ ταξίδια τοῦ Σεβάχ τοῦ θαλασσινοῦ (Sint bat) διὰ νὰ συνθέσῃ μυθιστόρημα; Ἐδῶ ὑπάρχει κάποια δυσκολία νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τὴν γνώμην τοῦ Σ. Καὶ ἀκόμη· δὲν εἶναι ἀράγε φυσικώτερον, τοῦ Ὀμήρου (τοῦ γενικῶς ἐπὶ αἰῶνας ἀνέκαθεν πιστευομένου ὡς Ὀμήρου) αἱ διηγήσεις νὰ διεδόθησαν εἰς τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς καὶ νὰ ἐμφανίζωνται σήμερον ὑπὸ τὸ ἰδικόν των σκανδιναβικόν, ἢ Σουαβικόν ἢ Συριακόν χρῶμα, ὥστε νὰ μὴ ἀναζητῶμεν τὴν ἐμπνευσιν τοῦ Ὀμήρου ἀπὸ τὰ προδρομικὰ τῆς Χαλιμᾶς παραμύθια, ὅπως πράττει ὁ Σ.;

2. Ὁ Σ. ἐβασίσθη εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ Ποιητὴς τῆς Ὀδυσσεΐας ἀνήκει ὄχι εἰς τὸν 8ον, ἀλλὰ εἰς τὸν 7ον αἰῶνα καὶ ὅτι παρεκινήθη νὰ συνθέσῃ μυθιστόρημα κατὰ μίμησιν τοῦ Θηβαϊκοῦ ἔπους ἀπὸ τὰ γοητευτικὰ ἐπεισόδια τοῦ ἔπους τῶν Ἀργοναυτικῶν, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν τὸν 7ον αἰῶνα, ὅτε ἤκμαζεν ὁ Ποιητὴς τῆς Ὀδυσσεΐας, ἀφοῦ τότε οἱ Μιλήσιοι ἐδημιούργησαν ἀποικίας εἰς τὸν Εὐξείνιον καὶ ἀνεκάλυψαν τὴν Κολχίδα. Αἱ ὑποτιθέμεναι αὐταὶ προϋποθέσεις εἶναι ἱστορικῶς ἀνακριβεῖς, διὸ καὶ ρίπτουν εἰς τὴν ἄμμοον τὰς ἐπὶ τῶν προϋποθέσεων τούτων οἰκοδομημένας σκέψεις. Τὰ ἀργοναυτικὰ εἶναι ὑπόθεσις τῶν

Μυκηναϊκῶν χρόνων, ὅτε ὑπῆρχεν ἀκτοπλοῖα καὶ ναυσιπλοῖα καὶ ἐπικοινωνία τῆς Κολχίδος καὶ τοῦ Αἰγαίου χώρου καὶ τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου, ὡς βεβαίῳ ὁ Η. G. Buchholz, *Ägäische Bronzezeit* 1987, σελ. 65 καὶ τελικὸν συμπέρασμα τοῦ τόμου. Ὁ Μ. Korfmann, βιβλιογραφούμενος εἰς τὸ βιβλίον, εἶδε τὸ Μουσεῖον τοῦ Tbilissi κάτοχον μυκηναϊκῶν ἀγγείων καὶ ξιφῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Γεωργίας καὶ τῆς Ἀρμενίας, ὡς μαρτυρεῖ ὁ I. Latacz ἐν *Gymnasium* 95 (1988), 5. σελ. 410 f.. Καὶ τέλος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ σήμερον ἐπαληθευμένος Στράβων ἐν XI, σελ. 493-499 (πρβλ. Τὰ Ἰασόνια τοῦ Στράβωνος ἐν *Πλάτων* 39 (1987) σ. 39 ff.) εἰς τὴν ἐποχὴν του ὑπῆρχον ἀφθονα τὰ τεκμήρια μαντείων καὶ ἠρώων τοῦ Φορίξου καὶ τοῦ Ἰάσονος εἰς τὰς ἐκεῖ ἀπὸ τῆς βαθυτάτης ἀρχαιότητος ἰδρυθεῖσας πόλεις. Καὶ βεβαίως ὁ Ὀμηρος ἐγνώριζε τὴν Κολχίδα, ὅπως ὄλοι οἱ τότε Ἕλληνες καὶ τὴν ἐθεώρει ὡς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Οἰκουμένης, ἰδρυνένην εἰς τὰς ὄχθας τοῦ περιβάλλοντος τὴν Οἰκουμένην Ὀκεανοῦ καὶ δὲν περίμενε νὰ τὴν πληροφορηθῇ ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερούς του τοῦ 7ου αἰ.

3. Εἰς ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ βιβλίου ὁ Σ. ἀφήνει νὰ ἐκδηλοῦται ἡ ἐκτίμησις του πρὸς τὴν ποιότητα τῆς ὕλης τοῦ Ἔπους καὶ τὴν λογοτεχνικὴν δομὴν του, θεωρεῖ δὲ τὴν Ὀδύσειαν τεχνικωτέραν τῆς Ἰλιάδος. Βλέπει τὴν πλοκὴν τῆς ἄριστα διηρθρωμένην διὰ δύο νημάτων ἀλληλοδιαπλεκομένων τεχνικῶς, τῆς Τηλεμαχίας καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Παρὰ ταῦτα ὁμοῦς βλέπει τις ἐκφερομένην τὴν γνώμην ὅτι ἡ Τηλεμαχία ἀποτελεῖ ἔργον παρεμβολῆς ἑτέρου Ὀμηρίδου περαιτέρω δὲ ἐξ ἀφορμῆς φαινομενικῶν ἀντιφάσεων εἰς τὰς περιπετείας τοῦ Ὀδυσσεῶς, ἐκφέρεται ἡ πιθανολογία ὅτι πρόκειται καὶ περὶ τρίτης παρεμβολῆς καὶ πάλιν ἐκ τοῦ ἔργου ἄλλου ποιητοῦ. Δὲν ἀντιλαμβάνομαι, διατὶ ἡ εἰς *medias res* ἔναρξις τοῦ ἔπους, ἡ δίδουσα εἰς αὐτὸ τὴν χάριν ἐνὸς ἀπροσδοκίτου νεωτερισμοῦ ἐνὸς ἀξίου ποιητοῦ, πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς νοθεΐαν.

4. Ὁ Σ. βλέπει σύγχυσιν καὶ ἀντιφάσεις εἰς τὰς γεωγραφικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Ποιητοῦ καὶ συνάγει ἐκ τούτου γνώμας καταλυτικὰς εἰς βάρτος τῆς ἐνότητος καὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔπους. Νομίζω ἐν τούτοις ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ εὐσταθῆσῃ καὶ ἀντίληψις ἀντίθετος. Θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ Ὀδύσεια δεικνύει ὅτι ὁ Ποιητὴς ἔχει σαφῆ γεωγραφικὴν τοποθέτησιν. Γνωρίζει καλῶς τὸ δρομολόγιον τῆς ναυσιπλοΐας τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ ἀνατολικωτάτου σημείου τοῦ Ὀκεανοῦ, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖ εἰς τὴν Αἴαν τῆς Κολχίδος, διὰ μέσου τοῦ Αἰγαίου, τοῦ Μαλέα, τῶν Κυθῆρων, τῶν Στενῶν τῆς Σικελίας καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Δυτικῆς Μεσογείου μέχρι τῆς ἐξόδου τοῦ Γιβραλτάρ εἰς τὸν Ἀτλαντικόν, ὅπου τοποθετεῖ τὴν ὀμιχλώδη περιοχὴν τῶν Κιμμερίων εἰς τὸ Δυτικὸν σημεῖον τοῦ Ὀκεανοῦ, εἰς τὴν ἀντίπεραν δὲ ὄχθην αὐτοῦ κεῖται ὁ Ἄδης. Ἡ τοποθέτησις του αὐτῆ εἶναι σαφῆς καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου ποῦ εἶχεν ἡ ἐποχὴ του. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον εἶναι τὰ οἰκία τῆς Ἥους, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνατέλλει ὁ Ἥλιος καὶ εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ Ὀκεανοῦ κεῖται ὁ διμερῆς οἶκος τῆς Νυκτὸς, εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου φθάνει ἡ ἡμέρα καὶ εἰς τὴν δυτικὴν ἀρχίζει ὁ χῶρος τῆς νυκτὸς με ἀρμονικὴν παράλληλον συνύπαρξιν πρὸς τὸν γείτονα χῶρον τῆς ἡμέρας. Ἡ πρώτη περιπλάνησις τοῦ Ὀμήρου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Τροίαν (ι 39) καὶ διὰ Μαλέα, Κυθῆρων καὶ Σικελίας τερματίζεται εἰς τοὺς Λαιστρυγόνας, εἰς τὴν χώραν τῶν Κιμμερίων καὶ τὸν οἶκον τῆς Νυκτὸς (κ 82-132). Αὐτὴ ἐπιτρέπει ἀναγνώρισιν τοῦ δρομολογίου.

Ἡ δευτέρα πορεία ἀπὸ τὸν οἶκον τῆς Νυκτὸς εἰς τὴν Δύσιν ἕως τὸν οἶκον τῆς Ἥους εἰς τὴν Ἀνατολήν (κ 133- κ 135) γίνεται μαγικῶς καὶ ποιητικῶς χωρὶς ἐνδειξιν δρομολογίου. Ἡ τρίτη πορεία ἀπὸ τὸν οἶκον τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὸν οἶκον τῆς Δύσεως καὶ τὸν Ἄδην γίνεται αὐθημερὸν διὰ πλοῦ ἀπὸ πρωΐας κατὰ μῆκος τοῦ Ὀκεανοῦ μέχρι ἑσπέρας, ὀφθαλμοφανῶς κατὰ τρόπον ἐπίσης

ὑπερφυσικὸν (λ 9- λ 22). Ἡ τετάρτη πορεία ἀπὸ τὸν Ἄδη καὶ τὸν οἶκον τῆς Δύσεως εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνατολὴν καὶ τὸν οἶκον τῆς Ἡοῦς εἰς τὴν Αἰαίαν (λ 636-μ 3) γίνεται καὶ αὐτὴ αὐτομάτως καὶ ποιητικῶς. Ἡ πέμπτη πορεία ἔχει τὴν ἐκκίνησιν ἀπὸ τὴν ἐσχάτην Ἀνατολὴν μέχρι τῆς Ὠγυγίας (μ 39 -448). Ἐδῶ περιγράφονται οἱ τόποι τῶν Σειρήνων, τῶν Πλαγκτῶν, τῆς Σκύλλης καὶ Χαρύβδεως καὶ τῆς Θρινακίας μετὰ παλινδρόμησιν ἐκ Θρινακίας (πιθ. ἐννοεῖ περιοχὴν τοῦ Ἰταλικοῦ χώρου) πρὸς Σκύλλαν καὶ Χάρυβδιν καὶ ἐκ νέου πλοῦν πρὸς Δύσιν μέχρι Ὠγυγίας (πιθ. τῆς Σικελίας). Ἐδῶ τὸ μυθῶδες περιλαμβάνει καὶ τὰς ὀνομασίας τῶν τόπων κατὰ τὴν γνώμην καὶ τοῦ Ἐρατοσθένους, γνώμην ἣτις ἐξηρέθησε τὸν Στράβωνα, ἐπειδὴ ἔθιγε τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν λόγων τοῦ Ὀμήρου. Τὰς ἐνδείξεις τοῦ ἔδωκεν ὁ Ὀμηρος κατὰ τὸ πρῶτον ταξίδιον καὶ αὐταὶ μαρτυροῦν ὅτι γνωρίζει τὸ δρομολόγιον τοῦ πλοῦ ἀπὸ ἄκρας ἀνατολῆς μέχρι τῆς ἄκρας δύσεως, ἢ δὲ συνολικὴ πορεία τοῦ Ὀδυσσεῶς κατὰ τὰς περιπετείας του μαρτυροῦν συνέπειαν μὴ ἐπιτρέπουσαν ἀμφισβητήσεις τῆς γνησιότητος τῶν στίχων του. Ἐὰν συνεχίσωμεν τὰς ἀμφισβητήσεις καὶ ἀθετήσεις κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Victor Bérard, θὰ ἐξαρθρώσωμεν τὸ Ἔπος, τὸ ὁποῖον μεγάλοι φιλόλογοι, πλησιέστεροι πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀμήρου καὶ πρὸς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, ἔπειτα ἀπὸ αἰῶνων διερευνήσεις ἐκωδικοποίησαν καὶ καθιέρωσαν, οἱ Ἀλεξανδρινοί. Ὡς πρὸς τὴν παράλληλον γειτονικὴν συνύπαρξιν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός δὲν νομίζω ὅτι ὁ Ὀμηρος γνωρίζει τὰς πολικὰς γεωγραφικὰς ιδιότητας ἀπλῶς ἢ περιοχὴ τῆς ἡμέρας χωρίζεται ἀπὸ τὴν τῆς νυκτός μετὰ τὸ στερεὸν «στερέωμα» τοῦ οὐρανοῦ, ὅπως τὸ ἐννόει καὶ ὁ Μωϋσῆς. Ἡ νύξ ἦτο ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκίαν τῆς ἡμέρας, πλησίον τῆς ὁποίας ἀναπαυόμενος ὁ Ἥλιος δὲν φωτίζει.

5. Εἰς τὸ κεφ. XIV ὁ Σ. ἀμφισβητεῖ τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ Ποιητοῦ ἀνακοινοῦντος δουλεμπορικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Φοινίκων καὶ ἀρνεῖται ὅτι ἕνας παλαιὸς λαὸς πολιτισμένος —altes Kulturvolk— ἔκαμνε δουλεμπόριον, τὸ ὁποῖον διενήργουν μᾶλλον οἱ Ἕλληνας, ποῦ δὲν διέθετον ἐμπορεύματα πρὸς διάθεσιν ἄλλα ἐκτὸς ἀγγείων. Ὁ Ὀμηρος ὅμως τῆς Ἰλιάδος, οὐτινος ἰσάξιος εἶναι καὶ ὁ τῆς Ὀδυσσεΐας, δὲν διαστέλλει εἰς τὰς πληροφορίας του Ἕλληνας καὶ μὴ Ἕλληνας, τὸναντίον τὰς πλέον ἀξιολόγους καὶ ἐναρέτους σκέψεις τὰς ἀποδίδει εἰς μὴ Ἕλληνας (εἰς οἰωνὸς ἄριστος, Αἰὲν ἀριστεύειν κ.ἄ.). Δὲν βλέπω διὰ ποῖον λόγον θὰ ἤθελε νὰ δυσφημήσῃ τοὺς Φοίνικας, ἀφοῦ μάλιστα τὸ δουλεμπόριον καὶ ἡ πειρατεία κατὰ τὸν κώδικα τῆς ἐποχῆς του δὲν ἀπετέλουν ἐπιμεμπτὰ ἔργα. Ἐξ ἄλλου οἱ Φοίνικες —οἵτινες οὐδέποτε ἀπετέλεσαν ἐνιαῖον κράτος— δηλ. αἱ Φοινικικαὶ πόλεις, κυρίως ἡ Σιδὼν καὶ ἡ Τύρος κατὰ τὸν U. Wilcken (Griech. Ges. Berlin 1931, σ. 55-57) ὑπῆρξαν μεταπράται ἀθυρμάτων τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν οὐδὲν οἱ ἴδιοι δεῖγμα πολιτιστικὸν ἐμφανίσαντες. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ὑμνηθεῖσαν προσφορὰν αὐτῶν μετὰ τὴν ἀλφαβητικὴν γραφὴν τὴν ἀμφισβητεῖ ὁ Wilcken ἀποδίδων τὴν πατρότητα τῆς εἰς τοὺς Αἰγυπτίους.

6. Ἡ εἰς τὸ κεφ. XXI ἐπιφύλαξις τοῦ Σ. διὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς οὐσίας τῆς Ὀδυσσειακῆς διηγήσεως μοῦ γεννᾷ τὴν ἀπορίαν. Λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ποι. 1455 b 15-27: *ἐν τοῖς δράμασι τὰ ἐπεισόδια σύντομα, ἢ δ' ἐποποιῖα* τούτοις μὴκύνεται... *ἐνῶ τῆς Ὀδυσσεΐας οὐ μακρὸς ὁ λόγος ἐστί.* Καὶ θεωρεῖ ὡς οὐσίαν τῆς διηγήσεως (λόγον) τὴν ἀποδημίαν, τὴν ἐπάνοδον καὶ ἀναγνώρισιν ὑπὸ ὀλίγων φίλων, τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐχθρῶν μνηστήρων καὶ τὴν σωτηρίαν (δηλ. ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου του), προσθέτει δέ, τὰ δ' ἄλλα ἐπεισόδια. Ὁ Σ. ἐκφράζει τὴν ἐκπληξίν του διότι ὁ Ἀρ. κρίνει τὴν ἐξόντωσιν τῶν μνηστήρων ὡς οὐσίαν τῆς διηγήσεως, ἐνῶ τὸναντίον δὲν θεωρεῖ οὐσίαν τὸν ἀναγνωρισμὸν τῶν συζύγων, ἀλλ' ἐπεισόδιον. Ὑποθέτω ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης

υπολογίζει, ότι χωρίς τήν μνηστηροφονίαν θά ἐφονεύετο ὁ Ὀδυσσεὺς ὑπὸ τῶν μνηστήρων καὶ οὕτω δὲν θά ἐπέστρεφεν εἰς τὸν θρόνον καὶ τήν Πηνελόπην καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ οὐσίαν τοῦ ἐπικοῦ διηγήματος τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Ὀδυσσεύς, ἐνῶ ὁ ἀναγνωρισμὸς ἀποτελεῖ ἀνεξαρτήτως τῆς τεχνικῆς πλοκῆς του μίαν ἐκ τῶν ἀπειρών λεπτομερειῶν τοῦ Ἔπους.

Τὰ ἀνωτέρω σημεῖα τὰ ἔθιξα μόνον διὰ νὰ υπογραμμίσω, ὅτι ὑπὸ προϋποθέσεις περιορισμένης ἀντικειμενικότητος ἢ ἀκριβείας ἐπὶ ἔργων καλλιτεχνικῆς δημιουργίας αἱ κρίσεις δὲν θά συναντήσουν ὁμόθυμον ἀποδοχήν. Παρὰ ταῦτα ὅμως θίγονται ἐδῶ ἀπειράριθμα σημεῖα φιλολογικῆς καὶ λογοτεχνικῆς φύσεως, εἰς τὰ ὁποῖα δίδονται ἀπαντήσεις μεστὰι λογιότητος καὶ φιλολογικῆς ἐμπειρίας οὐ τῆς τυχούσης καὶ ρίπτεται νέον φῶς εἰς τὰς διηνεκῶς ἀναψηλαφουμένας ἰδέας τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, αἱ ὁποῖαι ἔθρεψαν τήν σκέψιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ δὲ τήν γνώμην τῶν παλαιῶν ἐκλεκτῶν διανοητῶν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὰ *τεμάχη* τοῦ Ὀμηρικοῦ δείπνου ἐτράφησαν ἐκεῖνοι, κατὰ τήν γνώμην δὲ τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊῶν δημιουργῶν ἀπὸ τὰ ψυχία τῆς τραπέζης τῶν Ὀμηροτραφῶν Ἑλλήνων ἐτράφησαν καὶ οἱ νεώτεροι.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Herrmann Müller-Karpe, Frauen des 13. Jahrhunderts v. Chr. Reile Kulturgeschichte der antiken Welt, Band 26, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 1985, 201 S. mit 112 Textabbildungen und 18 Farbtafeln.

Οἱ εὐρεῖς ὀρίζοντες ποὺ εἶχαν ἀνοιγῆ ἀπὸ τὸν καθηγ. H. Müller-Karpe ὡς στόχοι τῆς διδακτικῆς του καὶ ἐρευνητικῆς του δραστηριότητος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Φραγκφούρτης καὶ εἰς τὴν Kommission für Vergleichende und Allgemeine Archäologie εἰς Βόννην, ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς συνεργάτας του τὴν παράλληλον ἐνασχόλησιν μὲ πολιτισμικὰς ἐκφάνσεις διαφόρων περιοχῶν τοῦ πλανήτου μας, ἀπὸ τῆς Ἑγγύς μέχρι τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς καθ' ὅλον τὸ πλάτος καὶ τὸ μήκος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου κ.ο.κ.

Ἡ προδιάθεσις καὶ ἡ εὐρεία γνωριμία τοῦ παντοῖου ὕλικου ἐπέτρεψαν εἰς τὸν καθηγ. H. Müller-Karpe νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, εἰς τὴν κοινωνικὴν διάρθρωσιν καὶ εἰς τὴν καθόλου πολιτιστικὴν ἐξέλιξιν πολλῶν πολιτισμῶν καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρωτότυπον προσέγγισιν διαφόρων ἱστορικῶν μορφῶν καὶ ἄλλων ἀγνώστων φυσιογνωμιῶν τοῦ γυναικείου φύλου, τοῦ 13ου, κατὰ βάσιν, αἰῶνος π.Χ., αἱ ὁποῖαι φυσιογνωμίαι ἔδρασαν, ἐπέδρασαν, ἐτιμήθησαν καὶ ἐτάφησαν εἰς τὴν πατρίδα των.

Ἡ προσέγγισις αὐτὴ ἐπετεύχθη πολλαπλῶς, ἤτοι, μὲ χρῆσιν ἱστορικῶν πηγῶν καὶ δὴ καί, κατὰ τὸ πλεῖστον, γραπτῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται πολλαπλῶς (κατ' ἐξακολούθησιν) καὶ ὄχι σποραδικῶς, ὡς, ἐπὶ παραδείγματι, μὲ τὴν αἰγυπτίαν βασιλίσσαν Nofretari, χάριν τῆς ὁποίας εἶχεν ἀνεγερθῆ ναός, εἶχον σχηματισθῆ πολλαὶ ἐπιγραφαί, εἶχε διανοιχθῆ τάφος καὶ εἶχον ποιηθῆ πλεῖστα καλλιτεχνήματα.

Ἡ προσφορά τοῦ καθηγ. H. Müller-Karpe ἐγκείται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι διεῖδε τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν θά εἶχεν ἡ παράλληλος ἐξέτασις γυναικείων φυσιογνωμιῶν καὶ ὄχι βασιλέων ἢ ἡγεμόνων, διότι, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, θά ἐπεχειρεῖτο ἡ ἐξέτασις καὶ ἄλλων τομέων τῆς διαρθρώσεως τῶν βασιλείων ποὺ ἐξεπροσώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν φυλετικῶν ὁμάδων αὐτῆς τῆς ἀπομεμακρυσμένης ἐποχῆς, τοῦ 13ου αἰῶνος π.Χ.